

ZAPOŻYCZENIA W SŁOWNICTWIE WYŚCIGÓW KONNYCH W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM (NA PODSTAWIE CZASOPISMA „JEŹDZIEC I HODOWCA”)

Wyścigi konne w Polsce mają blisko 180-letnią tradycję, której początek przypada na 1841 rok, kiedy to powstało w Warszawie Towarzystwo Wyścigów Konnych, a która trwa do dziś. Warto wspomnieć, że najważniejszą gonitwę, czyli Derby, rozegrano po raz pierwszy na warszawskim torze w 1870 roku – wygrał ją koń pełnej krwi angielskiej Mabil (Confortes – Grizetta) własności hrabiego A. Potockiego.¹ W okresie międzywojennym wyścigi z krótszymi przerwami odbywały się nie tylko w Warszawie, ale i na wielu torach prowincjonalnych. Druga wojna światowa stanowiła okres przerwy w życiu wyścigowym. Większość polskich koni pełnej krwi angielskiej została zrabowana przez niemieckiego okupanta, a konie czystej krwi arabskiej zostały bądź bezprawnie zabrane, bądź zastrzelone przez Armię Czerwoną. Konie, które cudem udało się ocalić, zostały ewakuowane m.in. do Szwajcarii. Po wyzwoleniu najlepsze konie czystej krwi arabskiej zostały zrabowane z kolei przez wojska amerykańskie i wywiezione do USA, gdzie dały początek cennych linii hodowlanych. W kraju zostały one jedynie resztki przedwojennej hodowli. Tuż po wojnie, w roku 1945, otwarto trzy tory wyścigowe: w stolicy, we Wrocławiu i w Sopocie.² Funkcjonują one do dziś.

W niniejszym artykule skoncentrowałam się na wybranym okresie historii wyścigów konnych w Polsce, a mianowicie na 20-leciu międzywojennym. Był to czas bardzo dynamicznego rozwoju jeździectwa w niepodległej Polsce. Dla słownictwa wyścigów konnych znamienne jest to, że sport ten opierał się na wzorach brytyjskich i francuskich zarówno pod względem instytucjonalnym, jak i hodowlanym (z tych krajów pochodził

¹ W nawiasach podaje się pochodzenie konia, czyli imię ojca i matki.

² Historię wyścigów konnych w Polsce opisał W. Pruski. Zob. W. Pruski, *Dzieje wyścigów i hodowli koni pełnej krwi angielskiej w Polsce. Królestwo Polskie 1815–1918*, Warszawa 1970; W. Pruski, *Wyścigi i hodowla koni pełnej krwi oraz czystej krwi arabskiej w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.

materiał zarodowy koni pełnej krwi angielskiej). Dlatego też jako historyka języka szczególnie zainteresowało mnie zagadnienie genezy wytypowanego zasobu leksykalnego rozpatrywanego z perspektywy wpływu czynników pozajęzykowych związanych z nową ówczasie konkurencją sportową.

Podstawą materiałową analizy mieszczącej się w nurcie strukturalizmu uczyniłam próbkę słownictwa w postaci rzeczowników wyekscerpowanych z losowo wybranych 60 numerów tygodnika „Jeździec i Hodowca”. Publikacja ukazywała się w latach 1922–1939, była organem Polskiego Związku Hodowców Koni i jednocześnie pierwszym autonomicznym czasopismem, które w całości poświęcone zostało tematyce związanej z hodowlą i użytkowaniem koni w Polsce. Jak patetycznie nadmieniła Redakcja w pierwszym numerze pisma,

Rozpoczynając wydawnictwo niniejsze, czynimy to w przekonaniu, że sport polski i hodowla znalazły się już w tym stadium tworzenia, które wymaga wszechstronnej wymiany myśli, oświeleń krytycznych, ustanowienia kierunku i celu pracy i pośrednictwo to musi spełnić organ specjalny, do którego stworzenia przystępujemy z całym wysiłkiem energii. Wprawdzie prasa polska, doskonale rozumiejąc rolę sportu końskiego, nie szczędziła nigdy miejsca wszystkim objawom jego życia, obowiązkiem jednak jest naszym ujęcia dziś ciężaru gościnnej prasie, przed którą leży cały niezmierny obszar życia państwowego.

(...) Życiu, tego najszlachetniejszego stworzenia, tego najwierniejszego towarzysza wojennej doli i niedoli polskiej, dziełom jego i tryumfom poświęcimy pismo nasze; żołnierski towarzysz z pod Sammossiery, Krechowiec, uczestnik bohaterskich dni sierpniowych godzin jest nie tylko nielicznych uwielbień i rymu. Należy mu się kronika żmudna i pilna, jakby cierpliwy rejestr gospodarski, który będzie zbiorowym dokumentem doświadczeń, aby mógł z nich korzystać każdy, kto rozumie rolę konia w gospodarstwie narodowym. Hodowla polskiego konia – jest jednym z narodowych przykazań. Świetność jego dziejów i co ważniejsze, świetność jego przyszłości, będzie troską główną wszystkich słów, które na tych ukażą się stronicach.³

Z punktu widzenia historii języka „Jeździec i Hodowca” jest cennym dokumentem, gdyż w każdym numerze magazynu odnaleźć można skrupulatne relacje z wyścigów konnych rozgrywanych zarówno na torach krajowych, jak i zagranicznych. Pomimo zawieruchy wojennej do naszych czasów zachowały się bardzo liczne zeszyty czasopisma, co umożliwia dosyć dokładne prześledzenie rozwoju wybranego przez mnie zasobu leksykalnego.

Przystępując do studium leksyki, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że jego przedmiotem nie jest całe słownictwo wyścigów konnych z dwóch dekad międzywojnia, lecz jedynie ta jego niewielka część, która znalazła się na łamach losowo wybranych numerów czasopisma „Jeździec i Hodowca”. Niniejsza analiza nie daje zatem obrazu całości zasobu leksykalnego związanego z wyścigami, lecz jedynie go zarysowuje i stanowi próbę wskazania ogólnych kierunków jego rozwoju.

³ „Jeździec i Hodowca” 1922, nr 1, s. 2.

Zacznijmy od przywołania danych statystycznych odnoszących się do wyekscerpowanego słownictwa. Na omawiany zbiór złożyło się 241 rzeczowników (45 z nich to zestawienia), z czego 159 to zapożyczenia. Jak widać, już na wstępie można stwierdzić, że cechą charakterystyczną badanego zbioru jest przewaga wyrazów obcych, które stanowią 66% badanego zasobu leksykalnego.⁴

Tabela nr 1. Klasyfikacja genetyczna wyekscerpowanych rzeczowników⁵

Geneza słownictwa	Liczba leksemów	Udział [%]
angielski	106	44,0
rodzime	82	34,0
francuski	22	9,1
niemiecki	14	5,8
łaciński	10	4,1
rosyjski	2	0,8
turecki	2	0,8
czeski	1	0,4
grecki	1	0,4
ukraiński	1	0,4
Razem	241	100,0

Duży udział wyrazów obcych należy tłumaczyć tym, że rozpatrywana przeze mnie dyscyplina sportowa była w Polsce całkiem nowa, co przełożyło się na bardzo duże potrzeby nominacyjne w jej zakresie. Wprowadzenie wyścigów konnych do życia sportowego na ziemiach polskich wymagało przejścia w stosunkowo krótkim czasie bardzo wielu desygnatów wraz z ich ustalonymi obcojęzycznymi nazwami. Z punktu widzenia językoznawstwa skutkowało to tym, że w zakresie przedmiotu zapożyczenia napływały przede wszystkim pożyczki formalnosemantyczne,

⁴ Co koresponduje z wynikami badań J. Ożdżyńskiego, zob. J. Ożdżyński, *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 13.

⁵ Klasyfikację genetyczną przeprowadziłam na podstawie informacji etymologicznej zawartej w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. nauk. S. Dubisza, Warszawa 2008. W wypadku gdy słownik podaje więcej niż jeden język źródłowy pożyczki, przyjmuję tę etymologię, która wymieniona została na pierwszym miejscu.

ale także kalki strukturalne i frazeologiczne.⁶ Uwidacznia się zwłaszcza spora liczba zestawień wzorowanych na angielskim słownictwie wyścigowym, co zilustrowano w tabeli nr 2.

Wśród języków źródłowych wyraźnie dominowały anglicyzmy, co trzeba poczytać za najważniejszy przejaw wpływu czynników pozajęzykowych na badany zasób leksykalny – wszak ojczyzną wyścigów konnych jest Wielka Brytania, skąd też sport ten przywędrował do naszego kraju. Na drugim i trzecim miejscu usytuowały się galicyzmy i germanizmy, co stanowi odzwierciedlenie wzmożonych kontaktów z Francją i z Niemcami jako tymi krajami, w których sport wyścigowy funkcjonował o wiele wcześniej niż w Polsce i gdzie w drugiej kolejności szukano gotowych rozwiązań ułatwiających przeszczepienie sportu wyścigowego oraz skąd nabywano dodatkowy materiał zarodowy.

Należy zauważyć, że obecność wielu latynizmów w publikacjach angielskojęzycznych z drugiej połowy XIX w. i z początku XX w., poświęconych brytyjskim wyścigom konnym, nasuwa przypuszczenie, że w niektórych wypadkach zaszedł proces powtórnego ich zapożyczenia, ale w nowych znaczeniach, związanych ze sportem konnym. Pożyczki te przywędrowały do systemu leksykalnego polszczyzny powtórnie, tym razem bezpośrednio z języka angielskiego. Wymienić tu można takie leksemy jak np.: *akcja, forma, klasa, kondycja, kolory, okulary*. Nie można jednakże wykluczyć, że podczas kształtowania się słownictwa wyścigów konnych dokonał się na gruncie polszczyzny proces neosemantyzacji (lub – przy innym ujęciu – homonimizacji) starych pożyczek łacińskich, czego przyczyną był wzmożony wpływ języka angielskiego.

Trzeba stwierdzić, że w zakresie adaptacji przejmowanych jednostek leksykalnych do systemu językowego polszczyzny bardzo wyraźnie uwidacznia się łatwość i szybkość przyswajania gramatycznego wyrazów zapożyczonych. W rozpatrywanym materiale leksykalnym bardzo trudno jest ustalić występowanie cytatów, gdyż ogromna większość rzeczowników obcych została wyposażona w polskie końcówki fleksyjne. To, że w wybranych numerach czasopisma pojawiła się forma oryginalna, którą moglibyśmy uznać za wtęt, nie znaczy, że w pozostałych numerach nie podlegała ona włączeniu do polskiej fleksji. Dlatego też w niniejszej analizie nie zdecydowałam się na wyodrębnienie grupy cytatów – próbę taką można by podjąć na podstawie rozpatrzenia zawartości wszystkich zachowanych numerów czasopisma „Jeździec i Hodowca”.⁷ Pod względem

⁶ Typologię zapożyczeń przyjąłem za H. Karaś, która wyodrębniła pożyczki formalnosemantyczne oraz kalki leksykalne, dzielące się na kalki leksykalne strukturalne (wyrazowe i frazeologiczne) oraz semantyczne. Zob. H. Karaś, *Ru-sycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa 1996, s. 53.

⁷ Należy w tym miejscu przywołać także konstatację B. Nowowiejskiego, który słusznie zwrócił uwagę na trudności w ustalaniu wtętości i na brak możliwości wytyczenia ostrej granicy pomiędzy cytatem a zapożyczeniem. Zob.

graficznym uwagę zwraca duża wariantywność w sposobach dodawania końcówek – najczęściej stosowany był zapis z apostrofem, choć te same formy pojawiały się i z tym znakiem, i bez niego, co mogło być spowodowane także brakiem w pełni ustabilizowanych przepisów ortograficznych w tym zakresie (np.: *miler'a, champion-fleyery, crack'ów, derby-cracków, outsider'ami, sprinter'em, stallion'ów*). O dynamicznym tempie ekspansji omawianych pożyczek świadczy to, że bardzo szybko stawały się podstawami słowotwórczymi, od których derywowano na dużą skalę chociażby feminatywa (np.: *leaderka, steyerka, steeperka, oaksistka*).

Co do sposobu zapożyczania, trzeba wskazać, że przejmowanie nowych jednostek leksykalnych dokonywało się głównie na drodze wzrokowej. Świadczy o tym zapis graficzny pożyczek zachowujący w bardzo wielu wypadkach postać oryginalną. Jednocześnie trzeba dodać, że w wyekscerpowanym materiale możemy zaobserwować dużą wariantywność form pisowniowych, co z jednej strony dowodzi intensywności procesu adaptacji badanych elementów leksykalnych do polskiej grafii, z drugiej zaś – nieustabilizowana forma świadczy o tym, że dopiero w ostatnim okresie wzbogaciły one system leksykalny polszczyzny. Przewaga kanału wzrokowego jest wynikiem przemian cywilizacyjnych, które dokonały się w drugiej połowie XIX w. i na początku XX stulecia, a mianowicie zwiększenia szybkości wymiany informacji i ich stopnia rozpowszechnienia, co dokonywało się głównie za pośrednictwem prasy. W 20-leciu międzywojennym nie bez znaczenia pozostawała otwartość naszego kraju na wymianę kulturalną i łatwość dostępu zarówno do międzynarodowej prasy, jak i do obcojęzycznych publikacji specjalistycznych z różnych dziedzin wiedzy i życia społeczno-kulturalnego. W okresie II Rzeczypospolitej dobrze sytuowani hodowcy koni dość ostro rywalizowali między sobą pod względem jakości posiadanych koni wyścigowych, stąd też zakup zwierzęcia na rynku brytyjskim czy francuskim był poprzedzony skrupulatnym rozpatrywaniem rodowodów wyścigowców i baczным śledzeniem osiągnięć przedstawicieli danych linii hodowlanych na torach zagranicznych.

Przejdźmy w tym miejscu do zagadnienia chronologii zapożyczeń, które poddałam analizie, opierając się na wybranych słownikach języka polskiego.⁸ Rysuje się ono dosyć interesująco, a ilustrują je dane przedstawione w poniższej tabeli.

B. Nowowiejski, *Zapożyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku (na materiale czasopism)*, Białystok 1996.

⁸ W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa 1958–1969 (dalej SJPDor); S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1807–1815, t. 1–6 (dalej SL); *Słownik języka polskiego*, wyd. staraniem M. Orgelbranda, t. 1–2, Wilno 1861 (dalej SWil); J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927 (dalej SW); S. Dubisz (red. nauk.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2008 (dalej USJP).

Tabela nr 2. Zapożyczenia z punktu widzenia rejestracji w wybranych słownikach języka polskiego

Słownik, w którym odnotowano leksem	Zapożyczenia	Liczba leksemów	Udział [%]
SL	formalosemanantyczne: <i>akcja, banda, barwa, bilet, czaprak, double, faworyt, figura, forma, galop, instrukcja, klasa, kolory, komisarz, kompania, kondycja, kurs, kursor, licytacja, meta, ogier, okulary, promenada, ryzsztunek, szermierz, taktyka</i>	26	16,4
SWil	formalosemanantyczne: <i>bariera, debiut, debutant, dyspozycja, dystans, folblut, hipodrom, jockey, karambol, meldunek, menażer, protest, pula, rezultat, sezon, szpryca, trener, trybuna, turf, typ repliki frazeologiczne:</i> <i>wyścigi konne</i>	21	13,2
SW	formalosemanantyczne: <i>depo, derka, finisz, fuks, kurogalop, leader, meeting, rekord, reproduktor, sportsman, start, steward, totalizator, trening</i> repliki strukturalne: <i>wyścigowiec</i> repliki frazeologiczne: <i>koń wyścigowy, plac wyścigowy</i>	17	10,7
SJPDor	formalosemanantyczne: <i>boks, bookmacher, czempion, derby, doping, dres, dyskwalifikacja, eksterier, falstart, handicap, inbred, mesz, mecz, miłer, outsider, padok, sprinter, walkower</i> repliki strukturalne: <i>długodystansowiec, krótkodystansowiec, przedbieg, przeszkodowiec</i>	22	13,8
Brak rejestracji w wybranych słownikach	formalosemanantyczne: <i>backer, beating-room, book, canter, champion-fleyer, champion-żokiej, championat, cota, crack, crossen, derby-crack, derby-dystans, fitness, fleyer, forcanter, fullspeed, futtermeister, gentleman-rider, halblut, halfspeed, handicaper, kontrgalop, kontrstarter, lad, pace, pacemaker, pedigre, performance, puler, racer, roarer, rush, speed, stallion, stamina, start-maszyna, stayer, steeple-chase, steepler, stride, studbuch, sweepstakes, top-weight, trial, turfman, yearling</i> repliki strukturalne: <i>plotowiec</i> repliki frazeologiczne: <i>blękitna ustęga, gonitwa gentlemaniska, gonitwa klasyczna, gonitwa płaska, gonitwa plotowa, gonitwa półklasyczna, gonitwa półsprzedadna, gonitwa specjalna, gonitwa sprzedadna, gonitwa żokejska, inspektor toru, kalendarz kursowy, księga stadna, pole wyścigowe, prawidła wyścigowe, program wyścigowy, sędzia handicaper, sędzia kontrstarter, sędzia przetargow, sędzia starter, sędzia u celownika, sędzia u wagi, sędzia u zegara, tor klasyczny, tor prowincjonalny, ulga wagi</i>	73	45,9
Razem		159	100,0

Stan rejestracji rozpatrywanego przeze mnie zbioru w wybranych źródłach leksykograficznych wskazuje, że w słowniku Lindego odnotowanych zostało 16% wyrazów zapożyczonych, które weszły w skład badanego przeze mnie słownictwa. Trzeba nadmienić, że z oczywistych względów – SL obejmował słownictwo do początków XIX w., czyli do pół wieku przed zorganizowaniem wyścigów konnych w Warszawie – została zarejestrowana semantyka funkcjonująca w ogólnej odmianie języka polskiego, a nie specjalistyczna, związana ze sportem hippicznym. Wszystkie odnotowane w SL rzeczowniki, poza leksemami *bilet*, *czaprak*, *licytacja*, *meta*, *ogier*, na polu słownictwa wyścigowego uległy neosemantyzacji. Należy jednak uznać, że jest to najstarsza warstwa leksyki zapożyczonej, stanowiąca podstawę, wokół której narastało i kształtowało się słownictwo związane z nową dziedziną sportu. Ten elementarny zasób reprezentowany jest przez 10 latynizmów, 6 galicyzmów, 6 germanizmów, dwa orientalizmy oraz przez jeden anglicyzm i jeden bohemizm.

W *Słowniku wileńskim* w stosunku do SL odnotowano 21 nowych pożyczek (9 galicyzmów, 5 anglicyzmów, 4 germanizmy, 2 rusycyzmy i 1 grecozizm), z których leksykografowie już dla 7 jednostek leksykalnych zaproponowali znaczenia, w których funkcjonowały one w słownictwie sportowym (*dystans*, *folblut*, *hipodrom*, *pula*, *rezultat*, *trener*, *wyścigi konne*).

Największa zmiana pod względem i języków źródłowych, i kwalifikacji pożyczek z punktu widzenia odmian komunikacyjnych polszczyzny widoczna jest w SW (11 anglicyzmów, 3 galicyzmy, 2 germanizmy i 1 ukraiizm) oraz w SJPDor (20 anglicyzmów i 2 galicyzmy), w których słownictwo o znaczeniach odmiennych niż związane ze sportem pozostaje w mniejszości (w SW to: *depo*, *fuks*, *meeting*, w SJPDor to: *dres*). Trzeba tu zaznaczyć, że choć egzemplifikacje podawane w definicjach słownikowych odnoszą się głównie do czynności wykonywanych przez ludzi, to ich semantyka jest znacznie szersza, np. *mecz* ‘spotkanie sportowe’ można odnieść do każdej dyscypliny sportu, bez różnicy, czy rywalizują w jej obrębie tylko ludzie, czy także zwierzęta. Warto także dodać, że wraz z rozwojem leksykografii wzbogaca się i doskonalą system kwalifikatorów, czego świadectwem jest to, że w SJPDor aż 15 na 22 leksemów uzyskało adnotację o reprezentowaniu dziedziny: **sportu** (*bookmacher*, *derby*, *falstart*, *handicap*, *krótkodystansowiec*, *miler*, *outsider*, *przedbieg*, *przeszkodowiec*, *sprinter*, *walkower*), **zoologii** (*eksterier*), **zootechniki** (*inbred*, *mesz*); kwalifikatorem chronologicznym **dawny** zaopatrzone zaś rzeczownik *turf*.

Pozostałą grupę pożyczek, jednocześnie najbardziej liczebną, stanowią leksemy, które nie zostały odnotowane w żadnym z wybranych słowników języka polskiego: 69 anglicyzmów, 2 germanizmy i 2 galicyzmy. Trzeba dodać, że pod względem strukturalnym część zbioru wypełniają kompozycje, które okazały się w największym stopniu efemeryczne. Okazjonalnością cechowała się także ta część pożyczek formal-

nosemantycznych, które w chwili zasilenia zasobu leksykalnego języka polskiego miały odpowiedniki bądź rodzime, bądź zapożyczone i już przyswojone, bądź szybko takie odpowiedniki znalazły, wskutek czego stały się elementem nadmiarowym, zbędnym, toteż zostały w krótkim czasie usunięte ze słownictwa wyścigowego. Najtrwalsze okazały się kalki frazeologiczne, z których większość funkcjonuje w tym słownictwie do dziś, a które nie zostały odnotowane w XX-wiecznych słownikach języka polskiego zapewne z powodu przynależności do słownictwa sportowego, czyli specjalistycznego.

Spójrzmy teraz na zgromadzone wyrazy obce przez pryzmat semantyki i spróbujmy odpowiedzieć na pytanie, jak z tej perspektywy wygląda kwestia klasyfikacji genetycznej słownictwa pozostającego w centrum naszego zainteresowania. Wyekscerpowane rzeczowniki utworzyły 14 kręgów tematycznych, które przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela nr 3. Kręgi tematyczne słownictwa wyścigów konnych 20-lecia międzywojennego

Kręgi tematyczne	Geneza słownictwa	Leksemy	Liczba leksemów	Udział [%]
I. Nazwy koni	angielski	<i>champion, champion-fleyer, crack, derby-crack, długodystansowiec, fleyer, koń wyścigowy, krótkodystansowiec, leader, miler, outsider, pacemaker, plotowiec, przeszkodowiec, puler, racer, roarer, sprinter, stallion, steepler, stayer, wyścigowiec, yearling</i>	23	9,5
	rodzime	<i>anglik, anglo-arab, arab, arabszyk, biegun, derbista, dwulatek, dzieci, klacz, oaksistka, półkrewek, roczniak, skoczek, steeplerka, steyerka, stępak, trzylatek, żrebica, żrebiec</i>	18	7,5
	niemiecki	<i>faworyt, folblut, fuks, halblut</i>	4	1,7
	francuski	<i>reproduktor</i>	1	0,4
	łaciński	<i>cursor</i>	1	0,4
	rosyjski	<i>debutant</i>	1	0,4
	czeski	<i>szermierz</i>	1	0,4
	turecki	<i>ogier</i>	1	0,4
Razem			50	20,7

cd. tabeli nr 3

Kręgi tematyczne	Geneza słownictwa	Leksemy	Liczba leksemów	Udział [%]
II. Nazwy gonitw i nagród	angielski	<i>blekitna wstęga, derby, gonitwa gentlemańska, gonitwa klasyczna, gonitwa płaska, gonitwa płotowa, gonitwa półklasyczna, gonitwa półsprzedażna, gonitwa specjalna, gonitwa sprzedażna, gonitwa źokejska, handicap, match, meeting, steeple-chase, walk-over, wyścigi konne</i>	17	7,1
	rodzime	<i>bieg, gonitwa, próba selekcyjna, szranki, wyścigi, zapasy, sezon wiosenny, sezon letni, sezon jesienny, sezon zimowy, sezon płaski, sezon płotowy</i>	12	5,0
	francuski	<i>championat, kurs, sezon</i>	3	1,2
Razem			32	13,3
III. Nazwy osób	angielski	<i>backer, bookmacher, champion-żokiej, gentleman-rider, handicaper, inspektor toru, jockey, kontrstarter, lad, manager, sędzia u wagi, sędzia u zegara, sędzia u celownika, sędzia handicaper, sędzia starter, sędzia kontrstarter, sędzia przetargów, sportsman, steward, trener, turfman</i>	21	8,7
	rodzime	<i>angloman, araboman, chłopiec, eksterierzysta, gracz, hippolog, jeździec, koniuszy, stajenny</i>	9	3,7
	łaciński	<i>komisarz</i>	1	0,4
	niemiecki	<i>futtermeister</i>	1	0,4
Razem			32	13,3
IV. Nazwy miejsc i obiektów	rodzime	<i>budka sędziowska, celownik, linia prosta, siodlarnia, słup, słup dystansowy, stajnia, tor wyścigowy, tor piaszczysty, tor zielony, trybuna główna, trybuna członkowska, trybuna sędziowska</i>	13	5,4
	angielski	<i>beeting-room, boks, paddock, plac wyścigowy,⁸ pole wyścigowe, start-maszyna, tor klasyczny, tor prowincjonalny, turf</i>	9	3,7
	francuski	<i>bariera, promenada, trybuna</i>	3	1,2
	grecki	<i>hipodrom</i>	1	0,4
	niemiecki	<i>banda</i>	1	0,4
Razem			27	11,2

⁸ SWil notuje *plac wyścigów*.

cd. tabeli nr 3

Kręgi tematyczne	Geneza słownictwa	Leksemy	Liczba leksemów	Udział [%]
V. Cechy fizyczne i dziedziczne konia wyścigowego	angielski	<i>fitness, inbreed, pedigree, speed, halfspeed, fullspeed, stamina</i>	7	2,9
	łaciński	<i>akcja, forma, klasa, kondycja</i>	4	1,7
	rodzime	<i>pochodzenie, prądy krwi, rodowód</i>	3	1,2
	francuski	<i>eksterier</i>	1	0,4
Razem			15	6,2
VI. Nazwy i czynności związane z przebiegiem gonitwy	angielski	<i>derby-dystans, finisz, performance, rekord, start</i>	5	2,1
	francuski	<i>dystans, karambol, rezultat, taktyka</i>	4	1,7
	rodzime	<i>klatka, walka, zwycięstwo</i>	3	1,2
	rosyjski	<i>debiut</i>	1	0,4
	łaciński	<i>meta</i>	1	0,4
Razem			14	5,8
VII. Nazwy i czynności związane z poruszaniem się konia	angielski	<i>canter, forcanter, pace, przedbieg, rush, stride, trial</i>	7	2,9
	rodzime	<i>mach, rzut</i>	2	0,8
	francuski	<i>galop, kontrgalop</i>	2	0,8
	niemiecki	<i>kurcgalop, szpryca</i>	2	0,8
Razem			13	5,4
VIII. Nazwy związane ze strojem wyścigowym	rodzime	<i>bat, czapka, kurtka, olów, ścierka, trzcinka</i>	6	2,5
	łaciński	<i>kolory, okulary</i>	2	0,8
	niemiecki	<i>barwy, rynsztunek</i>	2	0,8
	angielski	<i>dres</i>	1	0,4
	turecki	<i>czaprak</i>	1	0,4
	ukraiński	<i>derka</i>	1	0,4
Razem			13	5,4
IX. Nazwy i czynności związane z grą w totalizatora	francuski	<i>bilet, doubla, pula, totalizator, typ</i>	5	2,1
	rodzime	<i>cofnięcie, stawka, zakład</i>	3	1,2
	angielski	<i>cota</i>	1	0,4
	łaciński	<i>figura</i>	1	0,4
Razem			10	4,1

cd. tabeli nr 3

Kręgi tematyczne	Geneza słownictwa	Leksemy	Liczba leksemów	Udział [%]
X. Nazwy i czynności będące warunkiem uczestnictwa w wyścigu	rodzime	<i>mianowanie, przepadek, stawka, zapis</i>	4	1,7
	angielski	<i>instrukcja, sweepstakes, top-weight, ulga wagi</i>	4	1,7
	niemiecki	<i>licytacja, meldunek</i>	2	0,8
	francuski	<i>dyspozycja</i>	1	0,4
Razem			11	4,6
XI. Nazwy przewinień i kar	rodzime	<i>ostrzeżenie, skarga, spieszenie, wyrok</i>	4	1,7
	angielski	<i>crossen, doping, falstart</i>	3	1,2
	francuski	<i>dyskwalifikacja</i>	1	0,4
	niemiecki	<i>protest</i>	1	0,4
Razem			9	3,7
XII. Nazwy zbiorowe koni	rodzime	<i>dzieci, przychówek, stawka, towarzystwo</i>	4	1,7
	francuski	<i>depo</i>	1	0,4
	niemiecki	<i>kompania</i>	1	0,4
Razem			6	2,5
XIII. Nazwy publikacji	angielski	<i>book, kalendarz kursowy, księga stadna, prawidła wyścigowe, program wyścigowy, studbuch</i>	6	2,5
Razem			6	2,5
XIV. Nazwy związane z treningiem	angielski	<i>mash, trening</i>	2	0,8
	rodzime	<i>robota</i>	1	0,4
Razem			3	1,2
Łącznie			241	100,0

Na podstawie zaprezentowanych danych statystycznych możemy stwierdzić, że pod względem liczebności rysuje się podział na trzy zbiory: największy (kręgi tematyczne od I do IV), średni (od V do X) i najmniejszy (od XI do XIV). W odniesieniu do istotnej dla nas kwestii wyrazów zapożyczonych należy stwierdzić, że są one obecne we wszystkich czternastu zbiorach, a przeważają aż w trzynastu z nich. Powyższe dowodzi, że potrzeby kompletacji słownictwa drogą przejmowania wyrazów obcych były bardzo silne i wystąpiły we wszystkich kręgach tematycznych słownictwa dotyczącego wyścigów konnych.

Rozpatrując jednostki leksykalne przypisane do poszczególnych kręgów tematycznych, warto zwrócić uwagę na występowanie ciągów wyrazów synonimicznych. Świadczy to o tym, że w 20-leciu międzywojennym nie skryształizował się jeszcze trzon słownictwa związanego z wyścigami konnymi, a zapożyczenia związane z nową konkurencją sportową napływały do polszczyzny szeroką falą i w szybkim tempie. Egzemplifikację tego procesu stanowią takie ciągi jak np.: *biegun – cursor – racer – szermierz – wyścigowiec*, *bieg – gonitwa – próba selekcyjna – szranki – wyścig – zapasy – kurs – match – meeting*, *stallion – ogier, roczniak – yearling, sprinter – krótkodystansowiec, stayer – długodystansowiec, steepler – przeszkodowiec – płotowiec – skoczek, leader – pacemaker, anglo-arab – półkrewek – halblut, anglik – folblut, derbista – derby-crack, chłopiec – lad, jeździec – dżokej, koniuszy – futtermeister, tor – turf – hip-podrom, pochodzenie – rodowód – pedigree, fitness – forma – kondycja, galop – canter, przedbieg – forcanter, rzut – rush, dres – rynsztunek, pole – stawka – towarzystwo – kompania, księga stadna – book – studbuch, robota – trening.*

Podsumowując, trzeba stwierdzić, że analiza przedstawiona w niniejszym artykule pozwala na sformułowanie kilku wniosków. Po pierwsze, ukonstytuowanie zasobu leksykalnego nowej dyscypliny sportu, którą były w 20-leciu międzywojennym wyścigi konne, w dużym stopniu było zależne od czynników zewnętrznojęzykowych. W związku z tym, że sport ten przybył na ziemię polskie z Wielkiej Brytanii i z Francji, trzon słownictwa obcego stanowiły okcydentalizmy przede wszystkim w postaci angilicyzmów. Po drugie, rozpatrując wyrazy obce z perspektywy chronologii, należy stwierdzić, że zaledwie 16% to zapożyczenia dawne, przejęte do polszczyzny do początku XIX w., a głównym mechanizmem ich przystosowania do funkcjonowania w obrębie słownictwa sportowego była neosemantyzacja (homonimizacja); 84% to pożyczki nowe, napływające od połowy XIX w., z których około 60% nie przekroczyło cezury 1939 r. Po trzecie, wyekscerpowany materiał leksykalny ukazuje wzmoczony proces adaptacji zapożyczeń do systemu gramatycznego polszczyzny, co przejawia się chociażby we współwystępowaniu odmiennych i nieodmiennych form tego samego rzeczownika. Po czwarte, analizując rzeczowniki rodzime i obce z perspektywy semantyki, trzeba wskazać, że w co najmniej kilku kręgach tematycznych widać wyraźne nagromadzenie słownictwa bliskoznacznego, co z punktu widzenia stopnia skompletowania analizowanego zasobu leksykalnego świadczy o występowaniu elementów nadmiarowych.

Wszystkie zasygnalizowane zagadnienia wskazują, że badany przeze mnie krąg słownictwa nie był jeszcze ustabilizowany w okresie 20-lecia międzywojennego, podlegał dynamicznym przemianom, które dokonywały się na poszczególnych płaszczyznach systemu językowego. Spoglądając na prezentowany zasób leksykalny, możemy stwierdzić, że

jesteśmy świadkami *sui generis* etapu jego przewartościowywania, po którym zgodnie z prawami rozwoju języka nastąpić powinno usuwanie elementów współnofunkcyjnych, a zatem zbędnych z punktu widzenia tendencji systemu językowego do ekonomiczności.⁹ Odpowiedź na pytanie, czy takie właśnie były losy słownictwa wyścigów konnych, wymaga osobnego omówienia.

Bibliografia

- S. Dubisz, *Język – historia – kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. I, Warszawa 2002.
- H. Karaś, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa 1996.
- B. Nowowiejski, *Zapożyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku (na materiale czasopism)*, Białystok 1996.
- J. Ożdżyński, *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- W. Pruski, *Dzieje wyścigów i hodowli koni pełnej krwi angielskiej w Polsce. Królestwo Polskie 1815–1918*, Warszawa 1970.
- W. Pruski, *Wyścigi i hodowla koni pełnej krwi oraz czystej krwi arabskiej w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.

Słowniki

- W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- S. Dubisz (red. nauk.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–IV, Warszawa 2008.
- J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1815.
- M. Orgelbrand (wyd.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno 1861.

Materiał źródłowy

- „Jeździec i Hodowca” 1922, nr 1, 16, 17, 2, 22, 23, 34, 35, 48.
- „Jeździec i Hodowca” 1923, nr 8, 23, 24.
- „Jeździec i Hodowca” 1924, nr 1–2, 3–4.
- „Jeździec i Hodowca” 1926, nr 19–20.
- „Jeździec i Hodowca” 1927, nr 13–14, 17, 20, 25.
- „Jeździec i Hodowca” 1928, nr 23.
- „Jeździec i Hodowca” 1929, nr 5.
- „Jeździec i Hodowca” 1930, nr 27, 37.
- „Jeździec i Hodowca” 1931, nr 23.
- „Jeździec i Hodowca” 1932, nr 4, 5, 6, 8, 10, 19, 20, 42.
- „Jeździec i Hodowca” 1933, nr 7, 8, 16, 18, 26.

⁹ O kierunku głównych tendencji rozwojowych systemu językowego polszczyzny na przestrzeni dziejów zob.: S. Dubisz, *Język – historia – kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. I, Warszawa 2002, s. 25–44.

- „Jeździec i Hodowca” 1934, nr 15, 16.
„Jeździec i Hodowca” 1935, nr 16, 17, 18.
„Jeździec i Hodowca” 1936, nr 14, 20, 25, 27, 30.
„Jeździec i Hodowca” 1937, nr 6, 11, 20, 32.
„Jeździec i Hodowca” 1938, nr 11, 12, 13, 15, 16, 20, 26, 28.
„Jeździec i Hodowca” 1939, nr 38.

***Borrowings in the horse-racing vocabulary of the interwar period
(on the basis of the „Jeździec i Hodowca” (“Rider and breeder”) magazine)***

Summary

This paper represents the stream of structuralist research and has been dedicated to discussing a selected portion of the sports vocabulary of the interwar period. On the basis of the „Jeździec i hodowca” (“Rider and breeder”) magazine, foreign words present in the horse-racing vocabulary have been analysed. The research concentrates on describing the chronology and genetics of the borrowings, their registration in selected lexicographic sources, and the thematic circles they represent. The conclusion of this paper indicates that a large portion of the vocabulary borrowed from horse races was not stabilized and was subject to adaptation to the Polish language system in the selected period.

Keywords: structuralism – history of Polish – 20th century – sports vocabulary – horse-racing vocabulary – vocabulary of Polish magazines from the period 1918–1939 – borrowings – thematic circles – statistical method of examining vocabulary.

Trans. Monika Czarnecka